महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव, चकचकी गा.वि.स., झापा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
अनिता रेग्मी
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्ष
परीक्षा रोल नं. : २८०२०८/२०६९
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-६२५-४-२००७
भर्ना वर्ष : २०६८

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग
TRIBHUVAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
CENTRAL DEPT. OF EDUCATION

विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं.: ४३३१३३७

UNIVERSITY CAMPUS
Kirtipur, Kathmandu, Nepal
Tel. No.: 4331337

पत्र संख्या:-
Ref.

मिति:..............................
Date:

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र बिषय अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह एम.एड.दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि **"महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव : चकचकी गा.वि.स., झापा"** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुझाव एवं सल्लाहमा अनिता रेग्मीले तयार पार्नुभएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उप. प्रा. मीनराज पौडेल

(शोध निर्देशक)

अर्थशास्त्र शिक्षा केन्द्रीय विभाग

विश्वविद्यालय क्याम्पस

त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति:

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग
TRIBHUVAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
CENTRAL DEPT. OF EDUCATION

विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं.: ४३३१३३७

UNIVERSITY CAMPUS
Kirtipur, Kathmandu, Nepal
Tel. No.: 4331337

पत्र संख्या:-
Ref.

मिति:..............................
Date:

स्वीकृतिपत्र (APPROVAL LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र बिषय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड.दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि अनिता रेग्मी द्वारा **"महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव : चकचकी गा.वि.स., झापा"** शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख ....
उप.प्रा. मीनराज पौडेल

२. बाह्य सुपरिवेक्षक ....
प्रा.डा. महेशराज दाहाल

३. आन्तरिक सुपरिवेक्षक ....
उप.प्रा. मीनराज पौडेल

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENT)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्थशास्त्र विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि "महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव : चकचकी गा.वि.स. झापा" शीर्षकको शोधपत्र तयार पारेको छु ।

सर्वप्रथम मेरो शोधपत्र प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने सु-अवसर प्रदान प्रदान गरिदिनु हुने अर्थशास्त्र शिक्षा विषय समितिका अध्यक्ष प्रा.डा. महेशराज दाहाल ज्यू प्रति सदा आभारी छु । यस शोधपत्रले यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयमा जानकारी लिन इच्छुक व्यीक्त अनुसन्धानकर्ता नीति निर्माताहरूलाई यो अध्ययनले सहयोग पुग्ने छ, भन्ने मैले आशा लिएको छु । प्रस्तुत शोधपत्र लेख्न कार्यका लागि आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि सरल र सहज ढङ्गले अमूल्य सुझाव सल्लाह प्रेरणा र कुशल निर्देशन दिई सद्भावपूर्ण सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा शोधनिर्देशक विभागीय प्रमुख उप.प्रा. मीनराज पौडेल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यो शोधकार्यका साथै मेरो जीवनका हरेक क्षणमा प्रेरणा हौसला प्रोत्साहन र सुझाव सल्लाह दिई विश्वविद्यालय सम्मको अध्ययन पुरा गर्न आर्शिवाद प्रदान गर्न हुने आदरणीय शिक्षक प्रा. श्री हरिप्रसाद संग्रौला ज्यू र आदरणीय पिताद्धय वेदराज रेग्मी र कमल गुरागाई प्रति सदैव ऋणी छु ।

यस शोधकार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्ने क्रममा आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महिला दिदी बहिनीहरू चकचकी गा.वि.स र महिला सशक्तिकरण क्षेत्रमा अग्रसर घरपरिवारका महिलाहरू जसले प्रत्यक्ष रुपमा आफूले भोगेको अनुभवहरू र यथार्थ विवरण दिई सहयोग गर्ने उत्तरदाताहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्र लेखनकै क्रममा अनुसन्धान प्रस्तावना देखि शोधपत्र तयार गर्दासम्म हरतरहबाट सल्लाह सहयोग गर्ने मेरा श्रीमान रमेश गुरागाईका साथै मलाई हरपल सहयोग गर्ने मेरी आत्मीय मित्र सिता पोखरेललाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । शोधपत्र सेटिङमा सहयोग गरिदिनु हुने श्री जेकी महर्जनप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधकर्ता

अनिता रेग्मी

शोधसार (ABSTRACT)

यो अध्ययन झापा चकचकी गा.वि.स. को वडा नं. ७ मा बसोबास गर्ने १८ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूसँग सम्बन्धित रहेको छ । यस अध्ययन "महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव" मा महिलाहरूको सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक अवस्था तथा महिला सशक्तिकरणले महिलाहरूको शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव बारेमा विस्तृत जानकारी दिएको छ ।

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू महिलाहरूको सामाजिक अवस्था पत्ता लगाउनु, महिला सशक्तिकरणले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु र घरायसी निर्णय प्रकृयामा महिलाहरूको भूमिका अध्ययन गर्नु रहेको छ । यो अध्ययन प्राथमिक र सहायक तथ्याङ्कमा आधारित छ । प्राथमिक तथ्याङ्क स्थलगत सर्वेक्षणद्वारा लिएको छ । तथ्याङ्क संकलनका लागि प्रश्नावली अन्तर्वार्ता र अवलोकन छलफल प्रकृया अपनाइएको छ भने द्वितीय तथ्याङ्क अन्तर्गत विभिन्न पुस्तक पत्रपत्रिका लेख्न रचना अभिलेख क्षेत्रमा कुल २९९ घरधुरी मध्ये १८-६० वर्ष उमेर समूहका विवाहित महिलाहरूको कुललाई उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधिको आधारमा व्यवस्थित नमूना छनोट विधिलाई लिएको छ । तथ्याङ्कलाई प्रतिशत, तालिका, वृत्तचित्र र स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनको ऋममा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार अध्ययन क्षेत्रको महिलाहरूको मुख्य पेशा कृषि नै रहेको छ । उनीहरूको कामको कुनै मूल्याङ्कन नभएको पाइयो । समग्रमा महिलाहरू पछाडी पर्नुको कारण देश विकासको मूल प्रवाहमा उनीहरूलाई पूर्णहरूले सहभागी नगराउनु साथै उनीहरूले गरेको कामको उचित मूल्याङ्कलन नहुनु नै हो ।

सशक्तिकरणको भावना अनुरुप महिलाहरू सशक्त भए भने त्यसले उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा पारेको प्रभाव प्रति शंकासम्म गर्ने ठाउँ छेन तर महिला सशक्तिकरणका सन्दर्भमा विभिन्न कानूनी व्यवस्था भएपनि कार्यान्वयन पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने आवश्यक छन् ।

विषयसूची (CONTENTS)

पृष्ठ

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER) **i**

स्वीकृति पत्र (APPROVAL LETTER) **ii**

कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMETNS) **iii**

शोधसार (ABSTRACT) **iv**

विषयसूची (CONTENTS) **v**

तालिका सूची (LIST OF TABLES) **ix**

चित्र सूची (LIST OF FIGURES) **xi**

अध्याय : एक (CHAPTER–ONE)

१. परिचय (Introduction) १

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem) ४

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) ५

१.४ अनुसनधान प्रश्न (Research Question) ६

१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) ६

१.६. अध्ययनको सिमा (Limitation of the Study) ७

१.७ मुख्य शब्दावलीको अर्थ (Meaning of Main Terms) ८

१.८. अध्ययनको संगठन (Organization of the Study) ९

अध्यायः दुई (CHAPTER–TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा (Review of Related Literature and Conceptual Framework) १०

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) १०

२.२ पूर्व साहित्यको अध्यायन (Review of Empirical Literature) १५

२.३. पुनरावलोकनको प्रस्तुतमा अध्ययनमा उपादेयता (Implication of the Review for the Study) १८

२.४. अनुसन्धान अन्तर (Research Gap) १९

२.५ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework) २०

२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework) २१

अध्ययन : तीन (CHAPTER–THREE)

३. अध्ययनको अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया (Method and Procedures of the Study) २३

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि (Design and Method of the Study) २३

३.२ तथ्याङ्कका स्रोतहरू (Sources of Data) २३

३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Primary Data) २४

३.२.२ सहायक तथ्याङ्कको स्रोत (Sources of Secondary Data) २४

३.३ जनसङ्ख्या नमूना आकार र नमूना रणनीति (Population, Sampel Size and and Sampling Strategy) २४

३.३.१ जनसङ्ख्या (Population) २४

३.३.२ नमूना आकार (Sample Size) २५

३.३.३ नमूना रणनीति (Sampling Strategy) २५

३.४ अध्ययनको क्षेत्र (Study Area/Field) २५

३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू (Tools of Data Collection) २६

३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire) २६

३.५.२ अवलोकन सूची (Observation List) २६

३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide) २६

३.६ तथ्याङ्क संकलनका तरिकाहरू (Techniques of Data Collection) २६

३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview) २७

३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation) २७

३.६.३ लक्षित समूह छलफल (Focused Group Discussion) २७

३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया (Data Collection Procedure) २७

३.८ तथ्याङ्क प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण तौरतरिकाहरू (Data Anlaysis and Interpretation Procedure) २८

अध्याय : चार (CHAPTER–FOUR)

४. परिणामको विश्लेषण र व्याख्या (Analysis and Interpretation of the Result) २९

४.१ झापा जिल्लाको परिचय (Introduction of Jhapa District) २९

४.२ चकचकी गा.वि.स. को परिचय (Introduction of Chackchaki VDC) ३१
४.३ नमूना छनोट घरपरिवारको जनसांख्यिकीय अवस्था (Demographic Condition of Sampled Family Size) ३३
४.३.१ उमेरगत जनसङ्ख्या (Agewise Population) ३३
४.३.२ पेशाको आधारमा (Distribution by Occupation) ३४
४.३.३ जातिगत आधारमा जनसङ्ख्या (Distribution by Ethnicity) ३५
४.४ नमूना छनोट महिलाहरूको सामाजिक अवस्था (Social Condition of Sampled Women) ३६
४.४.१ परिवारको किसिम (Family Structure) ३६
४.४.२ छोराछोरी प्रतिको धारणा (Concept of the Children) ३७
४.४.३ धर्म अनुसार महिलाहरूको वितरण (Distribution of Sampled Women by Religious) ३७
४.४.४ विवाह गर्दाको उमेर (Age of Marriage) ३८
४.४.५ दाइजो प्रथा सम्बन्धी (Concept of Denary System) ३८
४.४.६ घरायसी कामकाजमा पुरुषको सहयोग (Male Helpness for House Works) ३९
४.४.७ गर्भपतन सम्बन्धी महिलाको निर्णय (Quadrate Decisions of Women) ४०
४.४.८ परिवार नियोजनको अस्थायी साधनको प्रयोगमा महिलाको निर्णय (Women Decision for the Uses of Temporality Family Planning) ४०
४.४.९ पारिवारिक समस्यामा लिइने निर्णय (Decision Making in Family Problem) ४१
४.४.१० मासिक श्राव (Meansuations) ४२
४.४.११ बिरामी हुँदा जाने ठाउँ (Destination of Sickness) ४२
४.५ नमूना छनोट महिलाको आर्थिक अवस्था (Economic Condition of Sampling Women) ४३
४.५.१ महिलाहरूको व्यक्तिगत आर्थिक अवस्था (Personal Economic Condition of Women) ४३
४.५.२ नमूना छनोट महिलाहरूको घरायसी आर्थिक अवस्था (Economic Conditions of Sampled Family) ४८

४.६ शैक्षिक अवस्था (Educational Condition) ५२
४.६.१ पारिवारिक शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Family) ५२
४.६.२ नमूना छनोट महिलाको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Sampled Women) ५३
४.६.३ बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Child) ५३
४.७ शैक्षिक प्रभाव (Educational Affect) ५४
४.८ महिला सशक्तिकरणको प्रभाव (Affect of Women Empowerment) ५५
४.९ महिला सशक्तिकरण सम्बन्धी धारणा (Concept about Women Empowerment) ५६
४.९.१ आर्थिक पक्षको ज्ञान (Knowledge about Economic Status) ५६
४.९.२ शैक्षिक पक्षको ज्ञान (Knowledge about Educaton) ५७
४.९.३ लैङ्गिक समानताको ज्ञान (Knowledge about Sexualizaton) ५७
४.९.४ सामाजिकीकरणको ज्ञान (Knowledge about Socialization) ५७
४.९.५ सामाजिक समानताको ज्ञान (Knowledge about Social Equality) ५७
४.१० सारांश (Summary) ५८

अध्याय : पाँच (CHAPTER–FIVE)

५. निष्कर्ष र सुझावहरू (Conclusion and Recommendation) ६३
५.१ निष्कर्ष (Conclusion) ६३
५.२ सुझावहरू (Recommendations) ६५
५.२.१ नीति सम्बन्धी सुझावहरू (Policy Related Recommendations) ६५
५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरू (Practice Related Recommendations) ६५
५.२.३ आगामी अनुसन्धान सँग सम्बन्धित सुझाव (Further Related Recommendations) ६६
सन्दर्भसामग्री (References)
अनुसूची १
अनुसूची २

तालिका सूची (LIST OF TABLES)

तालिका ४.१	नमूना छनोट क्षेत्रको उमेरगत जनसङ्ख्या विवरण-२०७१	३४
तालिका ४.२	पेशाको आधारमा जनसङ्ख्या विवरण-२०७१	३४
तालिका ४.३	जातिगत आधारमा जनसङ्ख्या विवरण-२०७१	३५
तालिका ४.४	परिवारको किसिम विवरण-२०७१	३६
तालिका ४.५	छोराछोरी प्रतिको धारणा विवरण-२०७१	३७
तालिका ४.६	धर्म अनुसार महिलाहरूको विवरण-२०७१	३७
तालिका ४.७	उत्तरदाता महिलाहरूको विवाह गर्दाको उमेरको विवरण-२०७१	३८
तालिका ४.८	नमूना छनोट महिलाको दाइजो सम्बन्धि धारणा-२०७१	३९
तालिका ४.९	घरायसी काममा पुरुषको सहयोगको विवरण-२०७१	३९
तालिका ४.१०	छनोटमा परेका महिलाहरूको गर्भपतन सम्बन्धी निर्णय-२०७१	४०
तालिका ४.११	नमूना छनोट क्षेत्रमा महिलाहरूको परिवार नियोजनको अस्थायी साधन प्रयोग सम्बन्धी निर्णय-२०७१	४१
तालिका ४.१२	नमूना छनोट महिलाहरूको पारिवारिक निर्णय प्रक्रियाको विवरण-२०७१	४१
तालिका ४.१२	उत्तरदाता महिलाहरु बिरामी हुँदा जाने ठाउँको वितरण-२०७१	४२
तालिका ४.१३	नमूना छनोटमा परेका महिलाहरुको पेशागत विवरण-२०७१	४३
तालिका ४.१४	नमूना छनोट महिलाहरूको व्यक्तिगत स्रोतगत आम्दानी विवरण-२०७१	४४
तालिका ४.१५	नमूना छनोट महिलाको व्यक्तिगत तहगत आम्दानी-२०७१	४५
तालिका ४.१६	महिलाहरूको व्यक्तिगत क्षेत्रगत खर्च-२०७१	४६
तालिका ४.१७	नमूना छनोटमा परेका महिलाहरूको तहगत खर्च विवरण-२०७१	४७
तालिका ४.१८	महिलाहरूको व्यक्तिगत बचत-२०७१	४८
तालिका ४.१९	पारिवारिक स्रोतगत आम्दानी-२०७१	४९
तालिका ४.२०	नमूना छनोट महिलाहरूमा पारिवारिक आम्दानी विवरण-२०७१	४९
तालिका ४.२१	नमूना छनोटमा महिलाहरूको क्षेत्रगत पारिवारिक खर्च-२०७१	५०
तालिका ४.२२	नमूना छनोट महिलाहरूको पारिवारिक तहगत खर्च विवरण-२०७१	५१

तालिका ४.२३	घपरिवारको बचतको विवरण-२०७१	५१
तालिका ४.२४	पारिवारिक शैक्षिक अवस्थाको विवरण-२०७१	५२
तालिका ४.२५	नमूना छनोट महिलाको-२०७१	५३
तालिका ४.२६	बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था-२०७१	५४
तालिका ४.२७	बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था-२०७१	५५
तालिका ४.२८	छनोटमा परेका महिलाहरु सशक्तिकरणको प्रभाव-२०७१	५६

चित्र सूची (LIST OF FIGURES)

चित्र ४.१	महिलाहरूको वार्षिक आम्दानी विवरण-२०७१	४५
चित्र ४.२	महिलाहरूको तहगत खर्च विवरण-२०७१	४७